

KARL JASPERS OVER SCHULD EN VERANTWOORDELIJKHEID

Petra Bolhuis
Maieutiek

4

1

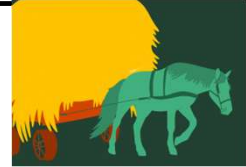
DUITSER ZIJN NA OORLOGSTIJD

- Als bij familie is er een soort schaamte voor het gedrag van Duitsland dat ook vorm krijgt in het nadenken over wat de eigen rol daarin is geweest en had moeten zijn.
- Jaspers blijft iets ervaren van het 'Duitsers- zijn' als een collectief. Arendt is daar tegen en schrijft hem dan ook dat het dit soort opvattingen over nationale staten en de relatie met de geschiedenis en de grond juist dat is wat het mogelijk maakte dat joden die er al tijden woonden en goed geassimileerd waren als niet-Duits werden gezien.
- Jaspers geeft zelf aan dat zijn taal hier tekort schiet. Ergens is er die verwantschap met het Duitse volk, maar hij voelt dit meer met Duitsers die het verleden onder ogen komen. Hij ziet in dat het gaat om menselijke solidariteit en zijn ziel, maar toch kan hij niet over het verleden als Duitser heenstappen. (87)

2

HISTORISCHE NOODZAKELIJKHEID?

Als een onderzoek noemt Jaspers achtereenvolgens als mogelijke oorzaken:

- **De historische wetmatigheid.** Hegel, Marx en het sociaal darwinisme van Hitler zijn varianten van historische wetmatigheid.
- **De geografische omstandigheden** van open grenzen naar alle kanten en een gebrek aan middelpunt in politiek of geestelijke zin
- **De talenten en een gegeven karakter** van het Duitse volk
- **De wereldhistorische situatie** van techniek tot secularisatie en de grote maatschappelijke veranderingen

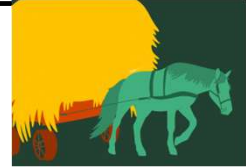
Maar, stelt Jaspers vast: we weten niet hoe dat zit en op elkaar inweekt en het mag niet zo zijn dat wij daar onze verantwoordelijkheid op afschuiven. (94)

ZUIVERING EN VERONTSCHULDIGING

- Voor Jaspers is er een duidelijke overgang tussen geweld vóór de gelijkschakeling en het geweld daarna. Wanneer er eenmaal een regime aan de macht is waarbinnen men niet meer onschuldig kan leven verandert schuld. Anderen hebben na de oorlog kritiek op wie gevlucht zijn en met name de Joden moeten het daarbij ontgelden.
- In 1944 waren er elke maand meer dan 4000 politiek arrestaties schrijft Jaspers (90) met andere woorden er was verzet, maar het was ook onmogelijk. Militairen die geen onschuldigen wilden doden werden zelf direct geëxecuteerd.
- Arendt spreekt in dit verband van collectieve schuld. Dat moeten we echter niet lezen als dat daarmee alle Duitsers domweg schuldig zijn. Arendt pleit juist voor een gedifferentieerde beoordeling daarvan. Als allen schuldig zijn is niemand schuldig. In later werk noemt Arendt (oorlogs)geweld het vóórpolitieke.
-

ARENDT EN COLLECTIEVE SCHULD

- Arendt, zelf ook gevlucht, denkt daar ook in haar eigen leven over na: Had ze moeten blijven en verzet moeten bieden? Maar ze concludeert dat er na '33 eigenlijk geen ruimte meer was om als Jood verzet te bieden. Zelfs het louter 'er zijn' bracht jezelf, maar ook anderen in gevaar.
- Schuld ('*guilt*') is altijd persoonlijk. Alleen individuen kunnen schuldig zijn aan misdaden; collectieven (zoals een volk, een natie, een ras) niet. Wel kunnen groepen aansprakelijk ('*responsible*') zijn voor wat in hun naam is gedaan, bijvoorbeeld door een regering of leger, maar dat betekent niet automatisch dat ieder lid schuldig is.
- Er bestaat geen collectieve schuld in morele zin; wel politieke verantwoordelijkheid.

OORZAAK EN SCHULD

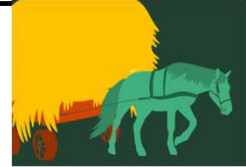

Menselijke neiging om zich wel verantwoordelijk te voelen voor wat ze in het hier en nu positief teweeg brengen, maar het verleden wordt afgedaan als noodzakelijkheid. En daarbij wordt andermans invloed wordt daar aangedikt itt positieve zaken in het hier en nu.

In het verleden is oorzaak ook altijd een verantwoordelijkheid. 'Zelfs wat niet van wilsbesluiten afhangt is een opgave', schrijft Jaspers.(92)

Geografische ligging met veel militaire macht geen middelpunt en daardoor geen eenheid van macht die daardoor ook vreemd kon aanvoelen. Ook geestelijk geen eenheid in het beeld wat groots was en gekoesterd en beschermd moet worden. Al de zaken die onder de noemer 'Duitse volksaard' worden beschreven zijn uiteindelijk onwetenschappelijke indrukken en gevoelens. Dit is een aanpassing van zijn eigen visie die mede door de brieven met Arendt tot stand is gekomen.

SCHULD VOELEN OF KRIJGEN

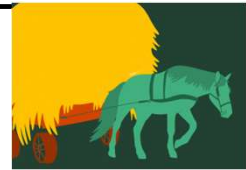
- De zuivering wordt bemoeilijkt doordat mensen die deze schuld zelf nog niet onder ogen zijn gekomen de aanklager als schuldig zullen ervaren. (96)
- Verder hebben andere landen ook schuld en dat zij nu de aanklagers worden maakt het moeilijker om als Duitsers zelf de schuld onder ogen te komen.
 - Schuldig door de nasleep van WOI,
 - Door het te laat kritiseren van Hitler, (vaticaan in '33 en alle staten volgende en de spelen van '36 werden in Berlijn gehouden)
 - Door het laat ingrijpen.
- Ook latere geallieerden zijn eerst mede schuldig. Zie Churchill die Hitler complimenten maakt. Lees het citaat op blz 99.

MENSELIJK TEKORT EN ANDERE UITWEGEN

- Jaspers erkent het menselijk tekort dat zich in Duitsland heeft gemanifesteerd, maar dat tekort erkennen levert slechts verdieping op en geen verlichting van die schuld.(104). Verder ziet hij veel vluchtgedrag (108-118) :
- Wederzijds beschuldigen i.p.v. zelfonderzoek
- Zelfverwerping en koppigheid juist in het schuld bekennen.
- Verloren gaan in details en bijzonderheden
- Of juist opgaan in algemeenheden

NAWOORD UIT 1962

- 'We wisten niet wat er speelde', schrijft Jaspers. 'Met name de planmatigheid en de omvang werd mij pas na de oorlog duidelijk'. Dit bleek van invloed op vele denkers ook de veel jongere Habermas.
- Jaspers beschrijft de werkelijke vrijheid van meningsuiting die hem in staat stelde om ook de bevrijders te kritiseren. Hij schrijft : 'ik hapte naar zuivere lucht' (123).
- Hij zegt; 'Ik heb me vergist t.a.v. Neurenberg'.
- Het ging daar alleen over misdaden van personen en dan alleen van de overwonnenen. Het gevolg was dat er wantrouwen ontstond waar vertrouwen noodzakelijk is. Rusland deed mee, maar had onvoldoende rechtsgevoel om het onderscheid tussen juridisch en moreel schuldig te aanvaarden en het bleek al met al geen begin van een oplossing maar iets eenmaligs.
- Hoe hij geoordeeld zou hebben over het Internationaal strafhof van nu weten we natuurlijk niet, maar het lijkt een poging om toen de wereld in rustiger vaarwater was een nieuwe poging te doen. De deelnemers waren toen beperkt tot de meer kwetsbare landen, de grootmachten bleven uit het strafhof en aanvaarden haar uitspraken niet.

VERDER MET SCHULD EN VERANTWOORDELIJKHEID

- Voor Jaspers gaat het niet om de vraag hoe Hitler Duitsland heeft kunnen gebeuren. Dat hij dat hier en daar wel beschrijft, is omdat veel aanwijzen van oorzaken geen of weinig ruimte laat voor een genuanceerd omgaan met schuld en verantwoordelijkheid.
- Jaspers schrijft vanuit de vraag hoe mensen met elkaar verder kunnen nadat dit alles is gebeurd.
- In zijn optiek is het onder ogen komen van de diverse soorten schuld door de daarbij behorende instanties van het grootste belang. Rechtspraak,
- We zagen in Nederland recentelijk hoe schuld en verantwoordelijkheid als een veenbrand kunnen doorwerken wanneer het niet besproken en gereflecteerd is.

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2024/12/19/oorlogsarchief-in-tijdelijke-voorziening-digitaal-toegankelijk-bij-nationaal-archief>

Soort Schuld	Kenmerk	Wie beoordeelt?	Voorbeeld
Criminele schuld	Overtreding van de wet, strafbaar gedrag (objectief aantoonbaar)	Rechter / juridische instanties	Deelname aan oorlogsmisdaden, uitvoeren van bevelen tot moord
Politieke schuld	Verantwoordelijkheid voor staatsdaden, ook zonder directe betrokkenheid	Politieke autoriteiten / samenleving	Lid zijn van een regime, medeplichtigheid aan staatsstructuren
Morele schuld	Persoonlijke verantwoordelijkheid tegenover je eigen geweten	Het individu zelf	Niet ingrijpen bij onrecht, passief blijven uit gemakzucht vals geweten
Metafysische schuld	Medeverantwoordelijkheid als mens voor het lijden van anderen	Filosofische / godsdienstige reflectie	Het niet helpen van vervolgd, ook als het gevaarlijk was gebrek aan absolute solidariteit

Schema gemaakt m.b.v. ChatGPT